

9. Held D. & McGrew A. The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate / D. Held. – Cambridge : Polity Press, 2003. – 624 p.
10. Kymlicka W. The Rights of Minority Cultures / W. Kymlicka. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – P. 111.
11. McAll C. Class, Ethnicity and Social Inequality / C. McAll. – McGill University Press, 1990. – 295 p.
12. Meriam-Webster Dictionary / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/diversity>.
13. Ray L. Globalisation and Everyday Life / L. Ray. – Abingdon : Routledge, 2007.
14. Robertson R. Globalisation: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. – London : Sage, 1992. – 224 p.
15. Рябчук Микола. Українські комплекси / Національна ідентичність: Хрестоматія. // Упоряд. Т. С. Воропай. – Харків : Крок, 2002. – 316 с.
16. Song S. Multiculturalism / S. Song // Edward N. Zalta (ed.) // The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Spring 2014 Edition // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/multiculturalism/>.
17. The Ukraine Demographics Profile 2014 / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.indexmundi.com/ukraine/demographics_profile.html
18. Tomlinson J. Globalisation and Culture / J. Tomlinson. – Chicago : Chicago Press, 1999. – 238 p.
19. UNESCO 144 EX/15 Item 4.4.1. Protection and Promotion of the Cultural Rights of Persons Belonging to Minorities within UNESCO's fields of Competence/ UNESCO Headquarters. – Paris, April, 1994.
20. Urry J. Global Complexity / J. Urry. – Cambridge : Polity Press, 2003. – 172 p.

УДК 81'373.423

О. М. Демська,

Національний університет «Киево-Могилянська академія», м. Київ

ЗАПОЗИЧУВАННЯ Й ОМОНІМІЯ

У статті розглянуто процес запозичування слів з однієї мови або мов у іншу як передумову, причину появи омонімів та омонімії у мові. Виділено основні моделі запозичування та їхні наслідки для лексичної системи мови.

Ключові слова: омонім, омонімія, запозичування, мова-донор, мова-реципієнт.

ЗАЙМСТВОВАННЯ И ОМОНИМИЯ

В статье рассмотрен процесс заимствования слов из одного языка или языков в другой как предпосылка, причина появления омонимов и омонимии в языке. Выделены основные модели заимствования и их последствия для лексической системы языка.

Ключевые слова: омоним, омонимия, заимствования, язык-донор, язык-реципиент.

BORROWING AND HOMONYMS

The article highlights the process of loan-words transition from one language(s) into another as a precondition, a reason for homonyms occurrence in language. The main models of loan-words and their consequences for lexical system of language are defined.

Key words: homonym, homonymy, loan-words, source language, target language.

Починаючи від О. Потєбні й упродовж усього ХХ ст. в інтелектуальному просторі, до якого належала українське мовознавство, проблема омонімії то потрапляли в епіцентр уваги вчених, то переміщувалися на периферію досліджень. Це витворило цілий спектр студій над омонімією, які охоплюють щонайменше такі аспекти: а) загальні питання проблеми тотожності форм та відмінності значень (Е. Галкіна-Федорук, В. Григорьев, М. Колесников, И. Тышлер, Ф. Филин та ін.); б) типологія і характер проявів явища омонімії (М. Барченкова, Л. Введенская, И. Щеболева, В. Истомина, О. Липатов, Л. Малаховский, Т. Назарова, П. Соболева та ін.); в) кореляція омонімії, полісемії та інших системних явищ мови (И. Альтман, В. Виноградов, Л. Новиков, М. Фалькович, П. Соболева, М. Якубовская etc); г) виникнення омоніміїчних відношень між відповідними одиницями мови: Л. Введенская, Т. Жерлицина, Л. Новиков, М. Палевская, З. Толмачова та ін.); г) граматичний, лексикографічний, історичний, комунікативний, класифікаційний, машинний тощо, чи часткові аспекти явища тотожності форм і відмінності змісту (Л. Корнилова, М. Палевская, Е. Шендельс, В. Виноградов, Т. Корованенко, Л. Кутина, Ю. Маслов, И. Иванова, О. Липатов, Л. Введенская, А. Шайкевич та ін.). У межах власне-українського мовознавства виділялися теми: а) загальнотеоретичні питання омонімії (А. Барзилович, А. Критенко, М. Муравіцька); б) проблеми меж омонімії та інших суміжних формально-змістових відношень між одиницями мови (Н. Клименко, Т. Муқан, Л. Лисиченко, Л. Полюга, І. Савченко); в) осмислення суті омоніміїчних відношень на різних мовних рівнях, їхня специфіка, залежно від типу омонімії (В. Кононенко, М. Демський, О. Пономарів, Н. Борисенко, Л. Кіндей, О. Кушлик, О. Шипнівська); г) наукове вивчення омонімії й омонімів у різних мовах, йдеться про зіставний аналіз, і про міжмовну омонімію, а також про омонімію окремих мов безвідносно до української (А. Барзилович, Н. Миронюк, П. Гладкий, Ф. Нікітіна). Й усіх дослідників об'єднує проблема походження омонімії, її джерела, передумови виникнення.

Не залежно від школи, як обов'язкову передумову появи лексичної омонімії засадничо було детерміновано процеси формального ототожнення семантично непов'язаних між собою одиниць чи то питомих, чи то чужих, первинних або вторинних, продиктовані як внутрішньомовними чинниками, так і позамовними. Усі процеси, що спричиняють появу формально ідентичних одиниць лексичного рівня з різними значеннями, сучасна мовознавча і європейська, і українська традиція послідовно об'єднала у такі основні чотири групи, які зазвичай називають шляхами виникнення омонімів: по-перше, історичні фонетичні зміни у складі мови; по-друге, словотворення; по-третє, розвиток багатозначності; і врешті, по-четверте, збіг звуко-графічного оформлення слів з непов'язаними між собою значеннями внаслідок запозичення або ототожнення питомих лексем. Саме запозичення прийнято вважати одним із найпродуктивніших шляхів появи омонімів у мові, але ці проблему розглядали доволі інструментально, проочуючи аспект зміни у межах лексичної системи мови внаслідок формально-змістового переструктурування семантичних груп слів. Цей аспект мотивує **актуальність** нашого дослідження і визначає його **мету**: розглянути запозичення як причину появи омонімів і, відповідно, змін у лексичній системі мови, засвідчити детермінованість збігу формально однакових мовних знаків, що різняться джерелом та часом походження, саме процесами як внутрішньомовного автозапозичування, так і міжмовного запозичування.

Виклад основного матеріалу. Процес засвоєння чужих слів з різних мов є явищем поширеним, таким, що виявляє більшу або меншу активність, залежачи від позамовних чинників. За умови, коли у мові з'являється запозичена лексична

одиниця, відбувається розширення словникового складу мови-реципієнта. Однак, коли форма нової лексичної одиниці є схожою або тотожною з уже наявними у мові, то йдеться не просто про розширення лексику, а переходу одиниць з розряду не-омонімів до розряду омонімів. Чому так відбувається? Тому, що омоніми з'являються у тій чи тій мові у тракці мандрівки довільного слова з мови-донора до мови-реципієнта, яке збирає по дорозі схожі або ідентичні за формою слова, що різняться планом змісту. На цей спосіб поширює свої права і фонетика, і випадковість. Так, доволі часто відбувається видозміна фонетичної структури запозичуваного слова під дією норм орфоєпії та орфографії мови-реципієнта. Навіть якщо це довільне слово по-іншому вимовляють і відображають графічно у мові-джерелі, адаптуючи його, мова-реципієнт унаслідок артикуляційних звичок її носіїв, а також дії аналогії, змінює і надає формально однакових обрисів вербальним одиницям, можливо, первинно різним не лише за значенням, але й за формою. У такий спосіб справді випадком буде або не буде поява ідентичних звукових форм з різним змістом. Тобто, йдеться не лише про запозичування, а й про випадковий збіг. Зазначмо, що звуковими змінами й аналогією уже молодограматика пояснювали появу омонімів. Також на карб звукових змін кладе появу омонімів і Ж. Жильєрон. Детально викладаючи цей свій погляд у «*Généalogie des mots qui désignent l'abeille...*» й описуючи звукові зміни, що відбулися зі знаменитою латинською *apis* [бджолою], яка у французьких говірках перетворилася на *ep, ef, es, e* etc і, таким чином, ототожнила за звучанням з іншими словами й породила омонімію. Крім *бджоли*, Ж. Жильєрон також інтерпретує приклади практично однозвучних у французькій мові слів *mars* і *mai*, й узагальнено трактує їх як «*sont predestinées à la multilatonet, par consequent, a l'homonymie*» [4, с. 153], чи «приречені на спотворення та на омонімію». Отже, немає підстав говорити про запозичування як про шлях появи омонімів у тій чи тій мові, якщо не з'явилися дві або більше формально однакових одиниць з різними значеннями, ба більше, такими, що не мають спільної семи, оскільки, якщо така є, то йтиметься про багатозначність, і цей процес годі не вважати до певної міри випадковим. Проте, зауважмо, що часто буває важко провести однозначно межу між фонетичними змінами і випадковим збігом, оскільки трапляються приклади, коли наслідком фонетичних змін може стати випадковий збіг, як наприклад, *берест*¹ «листяне дерево» 'бот. «в'яз, *Ulmus L.*»; псл. *berestъ < beretzъ, похідне від основи, яка зберігається в слові *береза* (< *berza)...» [1, т. I с.173] і *берест*² «кора, луб берези» 'бот. «верес, *Erica L.*»; результат видозміни деетимологізованої форми *верес*, фонетично зближеної з *берест* «*Ulmus L.*...» [1, т. I с. 174; 3, т. I с. 160]. Тому кожного разу слід окремо досліджувати генеалогію кожного конкретного омоніма і то за багатьма етимологічними джерелами. Урешті, такі ж треба пам'ятати й про запозичування як *de facto* симетричний зі збігом спосіб формування омонімії, за якого власне виявляють співзвучність усі запозичені слова з різними значеннями.

Запозичування як причина омонімії має кілька проявів. По-перше, відбувається ототожнення питомого й запозиченого слів, наприклад, *баламут*¹ укр. «бунтівник; бешкетник; спокусник, зальотник; дурисвіт» і *баламут*² з тюрк. *palamud* «скупбрія» [1, т. I с. 124] [2, с. 10]; *балка*¹ укр. «яр з пологими схилами» і *балка*² з нім. з зах.-герм. мов *balkan «колода або брус в основі перекриття будівлі» [1, т. I с. 128; 3, т. I с. 96]; *клуб*¹ з англ. *club* «громадська організація; приміщення цієї організації», *клуб*² укр. з псл. *klǫbъ* «великий клубок» і *клуб*³ укр. з псл. *klǫbъ* «стегно» [3, т. IV с. 190]; *лютувати*¹ укр. «виявляти безжалюну жорстокість, нещадність; хижість, злість; виявлятися з надзвичайною силою» і *лютувати*² через пол. з нім. «паяти» [3, т. IV с. 575]; *погасати*¹ укр. «переставати горіти, світитися» і *погасати*² з пол. виг. *hasa* «гасати, бігати якийсь час» [3, т. VI с. 705]; *рам'я*¹ «старий, поношений або подертий одяг; лахміття» 'див. *рама*т «гарчірка»; запозичення з грецької мови...» [1, т. V с. 23-22] і *рам'я*² *dial.* «плече» [3, т. VIII с. 447]; *трактувати*¹ через пол. з лат. *tractare* «витлумачувати, розглядати якусь проблему, висловлювати свої погляди з приводу певного питання; кваліфікувати» і *трактувати*² укр. «частувати, пригощати» [3, т. X с. 227]; *штрихувати*¹ з нім. від *strich* «наносити штрихи на що-небудь (рисунок, план, карту і т. ін.), покривати штрихами.» і *штрихувати*² укр. «насіпати зерна в мірку врівні з її вінцями» [3, т. XI с. 546].

По-друге, відбувається звуко-графічне ототожнення чужих слів з різних мов, які в українській мові набувають одногового звуко-графічного оформлення при збереженні відмінних, непов'язаних між собою, значень, наприклад, *акція*¹ з гол. або нім. *aktie* «цінний папір» і *акція*² з лат. *actio* «дія, вчинена з певною метою» [3, т. I с. 32]; *гриф*¹ через пол. з лат. від гр. «фантастична істота з головою орла і тулубом лева», *гриф*² з нім. *Griff* «частина в струнних інструментах», *гриф*³ з фр. *griffe* «печатка» [3, т. II с. 169]; *патрон*¹ з лат. *patronus* «багата, впливова особа; керівник; заступник, захисник; святий, що вважається заступником людини», *патрон*² з нім. *Patrone* від лат. *patronus* «частина кулі; частина електричного освітлювального приладу пристрій для затискування оброблюваної деталі або різального інструмента в токарному і свердлильному верстаті», *патрон*³ з нім. *Patrone* від лат. *patronus* «модель, за якою виготовляють якусь деталь» [3, т. VI с. 97]; *реферувати*¹ через нім. з лат. *refero* «робити реферат, короткий виклад чого-небудь» і *реферувати*² з англ. *referee* «виконувати обов'язки рефері» [3, т. VII с. 518]; *фугувати*¹ з іт. *fuga* «проводити в усіх голосах одну або кілька тем; надавати музичному твору характеру фуги» і *фугувати*² з нім. *Fuge* «стругати фуганком; вирівнювати поверхню деталей; вирівнювати дошки» [3, т. X с. 649].

По-третє, запозичується омонема¹ повністю, як-от, *блок*¹ з нім. *Block* або гол. *block* «механізм для піднімання вантажів» та *блок*² з нім. *Block* «окрема незалежна частина споруди» і один – романського *блок*³ з фр. *bloc* «об'єднання держав, організацій, партій» [3, т. I с. 201]; *детонувати*¹ з фр. *detonation* «піддаватися детонації» і *детонувати*² з фр. *detoner* – *detonation* «відхилятися від правильного тону в музиці, співі» [3, т. II с. 258]; з фр. *excentrique* *ексцентричний*¹ «позбавлений спільного центра» і *ексцентричний*² «незвичайний, дивовижний, непересічний» [3, II: 466]; з лат. *emitto* *емітувати*¹ «випускати цінні папери, банкноти» і *емітувати*² «випромінювати електрони, йони з поверхні твердих та рідких тіл» [3, т. II с. 477]; *кар'єр*¹ з фр. *carrière* «місце відкритого добування копалин» і *кар'єр*² через фр. з італ. *carriera* «швидкий біг коня; чвал» [3, т. IV с. 105]; з фр. *surete* *купюра*¹ «скорочення в якому-небудь тексті» і *купюра*² «окрема одиниця цінного паперу» [3, т. IV с. 406]; *нота*¹ з лат. *nota* «графічне зображення звука в музиці» і *нота*² через нім. з лат. або фр. *nota* «дипломатичне звернення» [3, т. V с. 447]; *планувати*¹ через пол. або нім. з фр. *plan* від лат. *planta* «складати план або проект чого-небудь» і *планувати*² з лат. *planum* «зрівнювати поверхню ґрунту механічним способом» [3, т. VI с. 563].

І по-четверте, маємо автозапозичування, чи запозичення до літературної мови діалектних елементів або ж одиниць зі староукраїнської мови до сучасної української літературної. Тут головню йдеться про творення омонем унаслідок випадкового ототожнення пану вираження за умови збереження непов'язаності або втрати єдності плану змісту між питомими українськими лексемами, які з'явилися або функціонували у мові в різні хронологічні періоди її існування і / або належа-

¹ **Омонема** – абстрактна одиниця як сукупність усіх тотожних варіантів однієї форми з різними, непов'язаними між собою значеннями, структуру якої утворюють конкретні омоніми, об'єднуючись в омонімні ряди (за наявності більше ніж двох слів-омонімів у структурі омоніми) або омонімні пари (коли до складу омоніми входять два омоніми).

ли до різних територіальних, соціальних страт, як-от: *береза*¹ «лісове білокорє дерево; деревина цього дерева» [псл. *berza < *berga «береза»; – споріднене з лит. bėržas, лтс. bėrzs, прус. berse...] [1, т. I с. 171] і *береза*² *фолк.*, *заст.* «хлопець або дівчина, кого обирають за ватажка у спільних розвагах» ‘... очевидно залишок давнього прикметника *березий «строка-тий, чорний з білим»’ [1, т. I с. 171] [3, т. I с. 160]; *жаба*¹ «невелика безхвоста земноводна тварина» *зоол.* «Rana»; псл. žaba < *gēba...] [1, т. II с. 183] і *жаба*² *заст.* «ангіна» (діал.) [3, т. II с. 499]; *зрїму*¹ «ставати стиглим, спїлим; досягати фізичної або духовної зрїлостї» ‘ «достигати»; псл. zьrїti, яке зводиться до того самого кореня іє. *g’er-/g’erē-/g’rē-, що й *z’rїto «зерно» споріднене з дїнд. jārati, jīyati «старіє, стає трухлявим»’ [1, т. II с. 280] і *зрїму*² *заст.* «бачити; дивитися» ‘ «бачити»; псл. zьrїti споріднене з дїнд. javārati «має гарячку» [...] іє. *g’her-, *g’herē-, *g’hre- «світити, сяяти»’ [1, т. II с. 279-280] [3, т. III с. 709]; *ластівка*¹ «птах ряду горобиних» *орн.* Hirundo L.; псл. lasta, lestovica, lastavica, очевидно, як і lasica «ласиця», пов’язане з lasь «темний з білим черевом чи грудьми», за характером забарвлення майже всіх видів ластївок’ [1, т. III с. 198] і *ластівка*² *розм.* «ластка; вставка під пахвами» ‘не зовсім ясне, можливо, як і назва птаха ластївка, походить від псл. lasь «темний з білою плямою (латкою) під черевом чи грудьми»’ [1, т. III с. 198] [3, т. IV с. 456]; *худий*¹ «який має виснажене, тонке, сухорляве тіло; виснажений» ‘ «не товстий; пісний; убогий; (рїдко) поганий»; псл. худь най-вірогідніше споріднене з дїнд. kšódati «товкти, дрібнити», kšudrá- «менський, дрібний»...’ [1, т. VI с. 220] і *худий*² *заст.* «негарний, нехороший, поганий» [3, т. XI с. 167]. Щоправда останній із шляхів має дещо суперечливий характер, оскільки перебуває на межї процесів запозичування й внутрішньомовного розвитку лексики.

Висновки. Таким чином, визнаючи запозичування одним із продуктивних шляхів появи омонімів та формування омонімї – певного типу зв’язків у системї мови, ґрунтований на тотожності форм й семантичності не пов’язаності вербальних одиниць – ми доходимо до висновку, що аналізований шлях виявляє далекий від гомогенності характер і засвідчує щонайменше процеси омонїмування питомої і запозиченої одиниць, лише запозичених одиниць, або ж запозичення омонїми. Крім того, йтися може і про авто запозичення з різних мовних страт до літературного ідіому мови й формування уже у його межах омонїми, однак якщо ми вийдемо за межї літературної мови, то цей шлях із запозичування перетвориться винятково на випадковий збіг. Розуміння сутї шляхів появи омонімів у мові виявляє перспективний характер з огляду на вивчення лексичної системи мови, її внутрішніх меж й потенційної рухливості останніх.

Лїтература:

1. Етимологічний словник української мови: в 7 тт. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні // Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : «Наукова думка», 1982 – 2012.
2. Демська О. Словник омонїмів української мови // О. Демська, І. Кульчицький. – Львів: «Фкнікс», 1996. – 224 с.
3. Словник української мови: в 11 тт. // АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодїда. – К. : «Наукова думка», 1970–1980.
4. Gillieron J. Généalogie des mots qui désignent l’abeille, d’après L’Atlas linguistique de la France / J. Gillieron. – Paris : Champion, 1918. – 360 p. – Див. : електронне джерело <http://gallica.bnf.fr> 04.09.14

УДК 81’25

М. Л. Вотинцева,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск

ОМОНИМЫ И ПОЛИСЕМАНТЫ КАК ОСНОВА ИГРЫ СЛОВ

В статье представлена игра слов как языковое явление; рассмотрены некоторые особенности перевода игры слов основанной на омонимии и полисемии; приведены примеры переводов игры слов с английского языка на русский и украинский.

Ключевые слова: омонимия, каламбур, игра слов, двойной смысл, перевод

ОМОНИМИ ТА ПОЛІСЕМАНТИ ЯК ОСНОВА ГРИ СЛІВ

У статті представлена гра слів як мовне явище; розглянуто деякі особливості перекладу гри слів заснованої на омонїмії та полісемїї; надані приклади перекладів гри слів з англійської мови на російську та українську.

Ключові слова: омонїмія, каламбур, гра слів, подвійний зміст, переклад

HOMONYMS AND POLYSEMANTS ARE BASES OF THE PUN

In this article word play as a language phenomenon is presented; some peculiarities of homonymous and polysemantic word play are observed; some examples of pun translation from English into Ukrainian and Russian are given.

The relevance of the article lies in the necessity of studying of peculiarities of word play translation. Some famous scientists dealt with the problem of word play translation: N. Gal, S. Vlachov, S. Florin, A. Chujackin and others.

To achieve the equivalent translation the translator should first catch the word play in the context and to choose the linguistic transformation for the translation: loan translation, compensation, substitution or other way of translation. In the article we suggest some variants of the translation of word play examples both from English and into English.

We have come to conclusion that any word play could be translated and it is necessary only to choose the proper means of translation.

Key words: homonyms, pun, word play, ambiguity, translation.

Проблема перевода игры слов основанной на омонимии и полисемии является актуальной, так как в лингвистике до сих пор нет единого подхода к способам перевода игры слов, что приводит к определенным трудностям при переводе. Этот прием еще часто называют «каламбуром», «словесной остротой», «двойным смыслом» и т.д. Причем содержание этих понятий и их соотношение часто трактуют по-разному.

Целью данной статьи является изучение игры слов основанной на омонимии и полисемии, а также рассмотрение некоторых особенностей ее перевода на украинский и русский языки

Вопросы перевода лексических каламбуров волновали В. С. Виноградова, Н. И. Галь, Н. М. Демурову, А. А. Щербину. Н. И. Галь считает, что «непереводима игра слов» – это «расписка переводчика в собственном бессилии» [3]. Примеры, которые мы приводим в данной работе, являются подтверждением того, какой бы уникальной ни была игра слов, решение для ее перевода должно существовать.